

ЗОВНІШНІЙ БОРГ УКРАЇНИ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПОГАШЕННЯ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття присвячена оцінці тиску державного зовнішнього боргу на українську економіку. Предметом дослідження є зовнішня державна заборгованість та її характеристики в контексті забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку в Україні. На основі методу порівняльного аналізу в дослідженні встановлено тенденції боргової безпеки України, зокрема: відношення платежів щодо обслуговування боргу до експорту, відношення обсягу боргу до експорту, відношення боргу до доходів бюджету, відношення боргу до ВВП, відношення короткострокового боргу до його загального обсягу. На основі логічного методу в статті визначено перспективи фінансової стабільності і економічного розвитку української економіки.

Ключові слова: державний борг; зовнішній державний борг; декомпозиція боргу; боргова безпека; державні витрати; обслуговування державного боргу.

Abstract

The article estimates the pressure of public external debt on the Ukrainian economy. The object of study is the external public debt and its characteristics in the context of financial stability and economic development in Ukraine. On the basis of comparative analysis it has been determined the trend of the debt security of Ukraine: the ratio of payments for debt service to exports ratio of debt to exports, debt-to-revenue, debt-to-GDP ratio of shortterm debt to total debt. On the basis of logic method the prospects for financial stability and economic development of the Ukrainian economy are determined.

Keywords: public debt; public external debt; decomposition debt; debt security; government spending; servicing the public debt.

Вступ

На сучасному етапі розвитку України особливо гостро відчувається проблема дефіциту грошових коштів. Цей процес є важливим фактором впливу на функціонування економіки нашої держави. Зовнішній борг є складовою частиною економічної системи, справляючи як пряму, так і опосередковану дію на державний бюджет, грошово-кредитну і валютні системи, рівень інфляції, внутрішні і зовнішні заощадження, іноземні інвестиції тощо. Таким чином, зовнішній борг впливає на економіку країни в цілому, а можливості його ефективного використання в більшості визначаються загальним рівнем розвитку економіки і зачіпають практично всі елементи економічної системи. У зв'язку з цим існує необхідність стабілізації фінансової системи країни, що вимагає досягнення необхідних темпів економічного зростання, вирівнювання рівня інфляції тощо. В даному випадку безпосереднє значення належить управлінню зовнішнім боргом держави.

Метою роботи є визначення тенденцій боргової безпеки України та перспектив фінансової стабільності і економічного розвитку української економіки на основі аналізу декомпозиції зовнішнього державного боргу в Україні за типами кредиторів і позичальників, валютою, типом боргових інструментів, а також на основі оцінки динаміки витрат на його обслуговування і погашення.

Результати дослідження

Для України державний борг є гострою фінансовою проблемою. В структурному плані він поділяється на державний внутрішній та зовнішній державний борг. Внутрішній борг держави становить собою заборгованість уряду по державних цінних паперах, щодо невиплати заробітної

плати у всіх галузях народного господарства, взаємозаборгованість підприємств між собою і державою, боргу держави підприємствам за продукцію. У сучасному економічному словнику зовнішня заборгованість, ототожнена із поняттям "зовнішній борг", трактується як сумарні грошові зобов'язання країни, виражені грошовою сумою, що підлягають поверненню зовнішнім кредиторам на певну дату [1]. Із даного визначення випливає, що зовнішній борг це не що інше, як загальна заборгованість країни за зовнішніми позиками і несплаченими за ними відсотками. Аналогічне визначення дають і інші російські економісти: Дробозіна Л.А. [2], Саркіянц А.Г [3], Ковальова А.М. [4]. Тлумачення зовнішнього державного боргу через грошові обов'язки країни зустрічаємо у фінансовому словнику: "Зовнішній державний борг – це сумарні грошові обов'язки країни, виражені грошовою сумою, яка підлягає поверненню зовнішнім кредиторам на певну дату, тобто загальна заборгованість країни за зовнішніми позиками і несплаченими за ними відсотками" [5]. Зовнішній державний борг характеризується як показник, що відображає будь-яку зміну у порядку, обсязі і термінах погашення зовнішніх зобов'язань. Ототожнення категорій "зовнішній борг" і "зовнішня заборгованість держави" зустрічаємо і у всесвітньо відомому підручнику Макконнелла Кемпбелла Р. і Брю Стенлі Л. "Економікс" [6, с.385].

Таким чином, враховуючи розглянуті визначення категорії "зовнішній державний борг", автор пропонує власне визначення даної категорії: зовнішній державний борг – сукупність зобов'язань органів державної влади всіх рівнів перед нерезидентами за непогашеними позиками та нарахованими відсотками, а також зобов'язань підприємств, гарантованих органами державної влади.

Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також зростання витрат на його обслуговування посилює як актуальність самої проблеми, так і пошуку шляхів удосконалення його управління. Актуальність проблеми дослідження підтверджується наступними фактами:

- формування зовнішнього державного боргу України почалося відносно недавно, після отримання незалежності. На момент розпаду СРСР Україна не мала зовнішніх зобов'язань щодо союзних боргів, оскільки Росія взяла на себе відповідальність за всі борги радянської держави (66 млрд. дол. на кінець 1991 р.) [7, с.705];

- в наслідок закриття банківських рахунків в установах колишнього Ощадного банку Радянського Союзу поставило Україну перед проблемою повернення громадянам знецінених заощаджень. Виплата втрачених заощаджень громадян відбувається повністю за рахунок коштів Державного бюджету України;

- зважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію в державі в перші роки її незалежності, відбулося динамічне зростання зовнішнього державного боргу.

- висока вартість обслуговування державного боргу, яка перевищує 10% обсягів доходів Зведеного бюджету України. Дамо коротку характеристику стану зовнішнього боргу України на сучасному етапі. Валовий зовнішній борг України станом на 1 січня 2014 року становив 142.5 млрд. дол. США, збільшившись порівняно з початком року на 7.4 млрд. дол. США. Відносно ВВП обсяг боргу зріс за 2013 рік з 76.6 до 78.3%. Основним чинником такої динаміки було зростання обсягів зовнішніх зобов'язань реального сектору економіки переважно за торговими кредитами. Водночас борг органів грошово-кредитного регулювання продовжував скорочуватися. Динаміка валового зовнішнього боргу України на рис. 1.

Зовнішні зобов'язання секторів загального державного управління та органів грошово-кредитного регулювання (далі – ЗДУ та ОГКР відповідно) з початку 2013 року зменшилися на 0.5 млрд. дол. США – до 31.7 млрд. дол. США. Відносно ВВП борг державного сектору скоротився з 18.3 до 17.4%. Збільшення зовнішнього боргу сектору ЗДУ на 2.6 млрд. дол. США внаслідок значних розміщень ОЗДП було компенсоване зменшенням зобов'язань сектору ОГКР на 3.1 млрд. дол. США в результаті планових виплат за кредитом "Стенд-бай" МВФ.

У 2013 році вперше за останні п'ять років зафіксовано зростання зовнішніх зобов'язань банківського сектору (на 1.0 млрд. дол. США) до 22.5 млрд. дол. США (12.4% від ВВП) за рахунок:

- збільшення зобов'язань за борговими цінними паперами в результаті розміщення єврооблігацій на початку року (1.3 млрд. дол. США) та купівлі нерезидентами внутрішніх облігацій банків (0.5 млрд. дол. США);

- залучення короткострокових кредитів (переважно в IV кварталі) на 1 млрд. дол. США;

- зменшення заборгованості банків за довгостроковими кредитами перед нерезидентами на 1.8 млрд. дол. США. (Табл 1).

Рис. 1. Динаміка валового зовнішнього боргу України

Таблиця 1– Показники зовнішнього боргу України за 1 кв. 2004-1 кв. 2014 р.

Показники	Сектор загального державного управління (ЗДУ)	Органи грошово-кредитного регулювання (ОГКР)	Банківський сектор	Інші сектори	Валовий зовнішній борг	Валовий зовнішній борг, у % до ВВП
01.01.2004	8743	1919	1746	10989	23811	45,00%
01.01.2005	10058	1690	2662	15678	30647	43,00%
01.01.2006	10506	1254	6112	20913	39619	50,00%
01.01.2007	10924	880	14089	26676	57512	55,00%
01.01.2008	11884	462	30949	33581	79955	55,00%
01.01.2009	11959	4725	39471	41255	101659	88,00%
01.01.2010	17806	6210	30861	43441	103396	85,00%
01.01.2011	24982	7509	27119	50843	117346	80,00%
01.01.2012	25874	7487	25198	60557	126236	80,00%
01.01.2012	25828	6973	24061	62285	126884	75,00%
01.01.2012	23941	6247	24042	66497	128955	73,00%
01.01.2012	26785	5617	22594	68535	132447	72,00%
01.01.2013	27333	4853	21553	72433	135065	75,00%
01.01.2013	27495	4008	21878	74031	136276	77,00%
01.01.2013	27092	3291	21261	73822	134370	78,00%
01.01.2013	27277	2615	21193	77776	137722	82,00%
01.01.2014	29922	1775	22555	79425	142520	85,00%

Зовнішній борг інших секторів економіки (включно з міжфірмовим боргом) у 2013 році збільшився на 6.9 млрд. дол. США – до 88.3 млрд. дол. США (48.5% від ВВП). Основними чинниками, що зумовили зростання боргу реального сектору за звітний період, були:

- накопичення кредиторської заборгованості підприємств за зовнішньоторговельними операціями (включно з простроченими торговими кредитами) на 4.7 млрд. дол. США;
- зростання обсягів зобов'язань за довгостроковими кредитами та облігаціями на 2.9 млрд. дол. США. Заборгованість за кредитами, отриманими від прямих інвесторів, на кінець 2013 року залишилася на рівні 8.8 млрд. дол. США (4.9% від ВВП). Основною валютою зовнішніх запозичень України станом на 1 січня 2014 року залишається долар США (77.9%). Питома вага зобов'язань у СПЗ перед МВФ скоротилася з 9.5 до 5.1%. Час- тка зовнішньої заборгованості в гривнях залишалася незначною – 2.6% від валового обсягу боргу.

Обсяг короткострокового зовнішнього боргу за залишковим терміном погашення на кінець 2013 року становив 69 млрд. дол. США, збільшившись порівняно з початком року на 3.0 млрд. дол. США. Основним чинником зростання було збільшення кредиторської заборгованості підприємств за зовнішньоекономічними контрактами.

Успішне досягнення цілей, що стоять перед Україною в сфері економічної та соціальної політики, значною мірою залежить від ефективності управління зовнішнім державним боргом, що є одним з пріоритетних завдань фінансової політики держави, важливою умовою її фінансової стабільності. Ефективне управління боргом на всіх його етапах (починаючи з моменту вибору джерела та напряду використання коштів і закінчуючи погашенням боргу) дозволить уникнути кризових боргових ситуацій та перевантаження видаткової частини державного бюджету в розрізі витрат на обслуговування державного боргу, сприятиме забезпеченню стабілізації соціально-економічної ситуації та розвитку економіки України. Фінансові ресурси, отримані за рахунок державних зовнішніх запозичень та використані на інвестиційні цілі, сприятимуть розвитку економіки України, що в майбутньому забезпечить зростання дохідної частини державного бюджету.

Правовою основою управління зовнішнім державним боргом є Конституція України, в якій передбачено (ст. 92), що виключно законами України встановлюються порядок утворення і погашення зовнішнього державного боргу, порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види та типи. Ст. 85 Конституції України до виключних повноважень Верховної Ради України віднесені затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням [8].

Державне управління залученням зовнішніх коштів, як правило, здійснюється в контексті бюджетного процесу, де на кожний бюджетний період відповідно Законом про Державний бюджет України встановлюється граничний обсяг зовнішнього державного боргу та граничний обсяг надання гарантій [9]. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного обсягу ВВП України. У разі перевищення граничної величини, визначеної Бюджетним кодексом України, Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити заходи для приведення цієї величини до норм.

Отже, на сьогоднішній день для України вкрай необхідною є розробка стратегії держави в питаннях зовнішніх запозичень. Здійснення ефективної боргової політики в Україні передбачає розробку концепції такої боргової стратегії, в якій державний борг розглядатиметься не з позиції боргового тягаря на економіку України, а як інструмент економічного зростання в державі.

Залучені зовнішні позики повинні вести до збільшення виробничих потужностей, головним чином тих підприємств, продукція яких йде на експорт. Збільшення експорту продукції призведе до збільшення валютних надходжень до держави, які необхідні для обслуговування та погашення зовнішнього боргу.

Ріст державного боргу призводить до збільшення витрат по його обслуговуванню. Управління державним боргом повинно бути спрямовано на збільшення середнього терміну погашення заборгованості та скорочення витрат на обслуговування боргу.

Розміри державного боргу в своїх абсолютних значеннях можуть досягати досить великих величин, проте борг завжди мусить знаходитися в певній визначеній кореляційній залежності у відповідній пропозиції, відносно абсолютної величини ВВП. Стратегічною метою державної боргової політики України має стати залучення фінансових ресурсів для ефективної реалізації програм

інституційного та інвестиційного розвитку країни із одночасним забезпеченням стабільного співвідношення державного боргу до ВВП.

Висновки

На сьогоднішній день для України вкрай необхідною є розробка стратегії держави в питаннях зовнішніх запозичень. Здійснення ефективної боргової політики в Україні передбачає розробку концепції такої боргової стратегії, в якій державний борг розглядатиметься не з позиції боргового тягаря на економіку України, а як інструмент економічного зростання в державі. Залучені зовнішні позики повинні вести до збільшення виробничих потужностей, головним чином тих підприємств, продукція яких йде на експорт. Збільшення експорту продукції призведе до збільшення валютних надходжень до держави, які необхідні для обслуговування та погашення зовнішнього боргу. Ріст державного боргу призводить до збільшення витрат по його обслуговуванню. Управління державним боргом повинно бути спрямовано на збільшення середнього терміну погашення заборгованості та скорочення витрат на обслуговування боргу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний борг. Економічна сутність державного боргу [Електронний ресурс] / Фінанси України та сусідніх держав. - Режим доступу http://pidruchniki.ws/1228112847265/finansi/derzhavniy_borg
2. Корнєв, В. Боргові парадокси і орієнтири державних запозичень [Текст] / В. Корнєв // Економіка України. – 2009. - № 6. – С. 30-37.
3. Юрій С.І. Фінанси [Текст]: підручник / За ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611с.
4. Ковальчук, С.В. Фінанси [Текст] : навчальний посібник / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун – Львів: «Новий світ – 2014», 2009. - 568с. – ISBN 966-7827-77-1.
5. Карлін, М. І. Бюджетна система України [Текст] : навчальний посібник / М. І. Карлін. - К. : Знання, 2008. - 428с. - ISBN 978-966-346-489-3.
6. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія [Текст] : підручник / В.Д.Базилевич. – К.: Знання, 2015 – 479с.
7. Павутина боргів Єврозони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/multimedia/2011/11/111118_eurozone_debt_ak_it.shtml
8. Управління державним боргом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrref.com.ua/index.php?id=NDI2Mw==&g=1>
9. Управління державним боргом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://imanbooks.com/book_383_page_9

Заграй Віра Олександрівна – студентка групи Моф-13, факультет менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail : Virazagrai@mail.ru.

Науковий керівник : **Фурик Василь Григорович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

Vira O. Zahrai - student MOF-13, Faculty of Management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail : Virazagrai@mail.ru.

Supervisor: **Vasily G. Furyk**, Candidate of Economic Sciences, professor., Vinnitsa National Technical University. Vinnitsa